

ЩОДО СПОСОБІВ І ПРИЙОМІВ ПРОТИДІЇ ВІЯВЛЕННЮ ТА РОЗСЛІДУВАННЮ ШАХРАЙСТВ

Яцковина В. В.

Стаття присвячена аналізу деяких способів і прийомів протидії виявленню та розслідуванню шахрайств.

Ключові слова: протидія, подолання протидії розслідуванню, способи та прийоми протидії, розслідування шахрайств.

Статья посвящена анализу некоторых способов и приемов противодействия выявлению и расследованию мошенничеств.

Ключевые слова: противодействие, преодоление противодействия расследованию, способы и приемы противодействия, расследование мошенничеств.

The article is devoted to the analyse of some methods and means of counteraction and investigation of larceny.

Keywords: counteraction, overcoming of counteraction to investigation, counteraction's methods and means, investigation of larceny.

Статистичні дані переконливо свідчать, що в останні роки масового характеру справах про шахрайство набула протидія. Практика доводить, що важливе значення при подоланні зазначеної протидії має встановлення способів і прийомів протидії виявленню та розслідуванню шахрайств.

На жаль, зазначена проблема, на нашу думку, не є розробленою повною мірою й потребує подальших зусиль вчених у вказаному напрямку.

Проблему подолання протидії виявленню та розслідуванню злочинів з боку злочинних формувань у різні часи досліджували такі вчені й науковці, як Т.В. Аверьянов, В.І. Батіщев, О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.А. Бобраков, В.О. Жердев, Н.С. Карпов, В.І. Комісаров, В.П. Лавров, В.К. Лисиченко, І.В. Строков, В.М. Рудик, Р.М. Шехавцов та ін.

Проблеми подолання протидії кримінального середовища розглядалися в роботах вітчизняних і закордонних вчених: О.М. Бандурки, В.Т. Білоуса, О.Ф. Долженкова, А.Ф. Волобуєва, С.Ю. Журавльова, В.П. Захарова, В.П. Лаврова, І.О. Клімова, В.Л. Ортинського, Г.К. Снілова, В.М. Цимбалюка та ін.

Метою статті є аналіз способів і прийомів протидії виявленню та розслідуванню шахрайств.

Проводячи дослідження проблем протидії виявленню та розслідуванню шахрайства, на нашу думку, окремого дослідження потребують зміст і форми самих способів цієї протидії, визначення найбільш типових з них.

Взагалі слід відзначити, що серед науковців не існує однозначної думки стосовно способів і прийомів протидії виявленню та розслідуванню злочинів. На наш погляд, досить вдалою є класифікація прийомів і способів протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами осіб, запропонована А.Ф. Волобуєвим.

1. Прийоми протидії, спрямовані на знищення, утаювання, маскуванню або фальсифікацію доказів: знищення (фальсифікація) речових доказів і документів, що містять інформацію, яка може бути використана як доказ певних обставин вчинення злочину; зникнення осіб, причетних до вчинення злочину; відмова обвинувачуваного давати показання; дача обвинувачуваним на допиті неправдивих показань; здійснення впливу на свідків і потерпілих з метою спонукання їх до утаювання відомих їм фактів або дачі неправдивих свідчень.

2. Прийоми протидії, спрямовані на створення несприятливих зовнішніх умов розслідування: створення негативної

супільної думки (атмосфери) щодо процесу розслідування економічного злочину; втручання в процес розслідування корумпованих представників органів влади й управління.

3. Прийоми протидії, спрямовані на створення несприятливих внутрішніх умов розслідування: гальмування слідства шляхом несвоєчасного створення слідчо-оперативної групи, частоті й необґрунтованій зміні її складу; організація ознайомлення зацікавлених у кримінальній справі осіб з інформацією, що становить слідчу таємницю; пряме втручання в процес розслідування шляхом дачі вказівок, внесення пропозицій; усунення від розслідування найбільш досвідчених, принципових і активних працівників.

4. Прийоми протидії, пов'язані з безпосереднім впливом на членів слідчо-оперативної групи: підкуп; погрози й демонстрація погроз (знищення майна, побиття, викрадення близьких людей, убивства).

Не вдаючись до дискусії стосовно видів і класифікацій прийомів протидії розслідуванню, візьмемо за основу класифікацію, яка розроблена А.Ф. Волобуєвим і розкриємо на її підставі зміст прийомів протидії виявленню та розслідуванню шахрайства, спираючись на результати проведеного анкетування.

Прийоми протидії, спрямовані на знищення, пошкодження, утаювання, маскуванню або фальсифікацію доказів стосовно фактів шахрайства.

Знищення - це повне або часткове руйнування фіксованих відображень злочину, при якому їх неможливо відновити. У такому разі часткове руйнування не може й не ототожнюється з фальсифікацією.

Пошкодження - це повна або часткова зміна фіксованих відображень злочину, при якому залишається можливість відновлення віддзеркалень.

Наведемо способи знищення або пошкодження слідів, які викривають предмети:

- спалювання слідів злочину (різної документації, прибуткових касових ордерів, авіаційних і залізничних квитків, розписок);

- випаровування. Прийом, що полягає у впливі на об'єкт, під дією якого відбувається процес газоутворення з рідкого або твердого стану;

- затирання. Прийом, що полягає в знищенні або спробі зробити непомітним будь-які записи за допомогою тертя;

- травлення. Прийом, що полягає в знищенні первинної поверхні документа за допомогою хімічної реакції;

- прання. Полягає в знищенні або пошкодженні будь-чого за допомогою вимивання;

- руйнування. Це порушення цілісності матеріалу в результаті різних впливів на нього;

- хімістка. Полягає у видаленні слідів за допомогою впливу хімічних реагентів;

- плавлення. Прийом знищення або пошкодження чого-небудь за допомогою нагрівання або розжарювання;

- розчинення. Полягає в процесі взаємодії об'єкта з рідиною й утворенні з нею однорідної суміші;

- розукомплектування. Полягає в знятті або вилучення частини чого-небудь з метою привести в непридатний стан або порушити цілісність.

При вивченні кримінальних проваджень зустрілися такі прийоми знищення речових доказів, як проковтування та змивання в унітаз.

Утаювання - залишення слідчого в невіданні щодо тих чи інших обставин події злочину або джерел інформації, необхідних для встановлення істини. При вивченні кри-

мінальних проваджень і опитувань респондентів нами були виявлені наступні прийоми приховування.

Приховування в тайниках носіїв криміналістично значимої інформації.

При цьому нами під тайниками розуміється спеціально обладнане приміщення, укриття, сховище й т.п. з метою скритного зберігання чого-небудь в ньому.

Невидача будь-яких об'єктів, полягає в навмисному приховуванні інформації про місцезнаходження такого об'єкта.

Недодонесення, тобто поведінка, що полягає в заздалегідь необіцяному особі, яка готується вчинити злочин, неповідомленні відповідним органам держави про достовірно відомий, підготовлюваний або вчинений злочин. Недодонесення виражається в бездіяльності: особа не повідомляє відповідним органам про злочин, який готується або вже вчинений.

Швидкий збут - тобто система заходів щодо (оплатної, безоплатної) якнайшвидшої реалізації майна, здобутого злочинним шляхом, або такого, що має значення для встановлення істини в кримінальному провадженні. Нерідко збут майна, отриманого в результаті шахрайських дій, здійснюється через власну систему збуту (спеціально створені фіктивні суб'єкти господарювання, інші підприємства, установи та організації).

Неповідомлення запитуваних відомостей. Виражається в неподанні інформації, що цікавить правоохоронні органи. Також відомі випадки, коли не повідомляють запитувані відомості працівники правоохоронних органів, митної та податкової служби, тобто державних структур;

Викидання. Реальність факту викидання встановлюється тільки зі слів підозрюваного, обвинуваченого. Оперативна робота з відшукування предметів, документів, майна, які заявлені як викинуті, не проводиться, що негативно позначається на ході й результатах розслідування.

Невиконання необхідних дій. Нерідкі випадки, коли оперативні працівники затягували або просто ігнорували окремі доручення слідчого. Останнім часом все частіше працівники приватних охоронних структур не пропускають слідчі групи на охоронювані ними об'єкти та інше.

Маскування - це зміна уявлення щодо способу вчинення злочину, особистості злочинця, призначення об'єктів носіїв інформації та їх кола. У процесі дослідження нами були виявлені наступні найбільш типові для кримінальних проваджень за фактами вчинення шахрайств прийоми маскування:

- зміна своєї зовнішності суб'єктом злочину. Полягає в зміні злочинцем свого зовнішнього вигляду за допомогою перуки, накладних вусів, брів, фарбування волосся тощо;

- створення уявлення щодо використання предмета чи об'єкта за іншим призначенням. Створення помилкового уявлення про мету використання предмета або об'єкта;

- завчасне переміщення будь-яких предметів. Заздалегідь підготовлене й здійснене транспортування предметів;

- приховування дій злочинця паралельно вчинюваними будь-ким діями. Поведінка співучасників злочину, спрямована на відволікання уваги від самої події злочину або притуплення уваги в процесі вчинення злочину;

- зміна зовнішнього вигляду предмета, тобто зміна вигляду предмета з метою перешкодження його впізнання.

Фальсифікація - найбільш поширений спосіб протидії, який полягає у створенні неправдивої інформації про злочин, особах, які його вчинили, і носіях такої інформації. До прийомів фальсифікації належать:

- завідомо неправдиві показання. Полягають у навмисному приховуванні фактів, свідомому спотворенні істини в суді або в процесі попереднього слідства суб'єктами протидії. Як, правило, такі свідчення ретельно продумуються;

- повна або часткова підробка будь-яких документів, цінних паперів - це дії суб'єктів протидії з виготовлення фальшивих документів, цінних паперів з метою видати їх за справжні,

або внесення зміни в справжній документ з тією ж метою;

- помилкове алібі полягає в сукупності протиправних дій обвинуваченого та інших осіб з обґрунтування, висунення й відстоювання неправдивої інформації про знаходження особи, яка вчинила злочин, у момент його вчинення, спрямованих на перешкодження встановленню об'єктивної істини правоохоронними органами в їх діяльності з виявлення та розслідування шахрайств;

- підміна і (або) дублювання предметів (об'єктів) - таємна або непомітна для оточуючих заміна суб'єктами протидії предметів (об'єктів) копією;

- часткове знищення і розукомплектування. Цей прийом фальсифікації полягає в зміні вихідного стану об'єкта за допомогою відчуження частини цілого або руйнування такої;

- створення помилкових слідів злочину, доказів. Маються на увазі навмисно спотворені або створені відображення злочину, що не відповідають дійсності;

- завідомо неправдиве повідомлення, заява. Це навмисне, заздалегідь підготовлене, що не відповідає дійсності, повідомлення про злочин, його обставини й злочинця.

Прийоми протидії, пов'язані зі сценуванням та симулюванням.

Інсценування - створення видимості відсутності кримінальної події або іншого злочину з метою замаскувати дійсне діяння й ввести таким чином органи розслідування в оману, утруднити процес розслідування.

Інсценування некримінальної події. Поведінка, спрямована на викривлення розуміння або перешкодження усвідомленню дій злочинців або пов'язаних з ними осіб щодо реальних обставин злочину, з метою штучної декриміналізації події злочину.

Інсценування іншого злочину. Поведінка, спрямована на зміну кваліфікації злочину або створення видимості вчинення іншого злочину.

Інсценування окремих деталей вчиненого злочину або окремих елементів його складу. Поведінка, що полягає у створенні хибних деталей вчиненого злочину, різних обставин або окремих елементів його складу.

Інсценування окремих деталей некримінальної події. Поведінка, що полягає у створенні помилкового уявлення про частину вчиненого або діяння.

Симуляція - це свідомо вдавана поведінка, спрямована на створення видимості хворобливого стану або окремих його симптомів.

Симуляція фізичного захворювання, зокрема яка виключає можливість залучення суб'єкта до кримінальної відповідальності за злочин.

Симуляція психічного захворювання, що виключає можливість залучення суб'єкта до кримінальної відповідальності за злочин.

До інших прийомів відносяться симуляція алкогольного, наркотичного сп'яніння, при яких особа, яка симулює, намагається не допустити проведення з нею необхідних слідчих дій чи готує ґрунт для подальшої заяви про визнання незаконним цих слідчих дій.

Дисимуляція - це свідоме прагнення приховати свої хворобливі стани, розлади або симптоми з метою уникнути відповідальності, за допомогою повідомлення про захворювання в критичний момент, намагаючись змусити слідчого порушити встановлені процесуальні строки розслідування, зірвати майбутні слідчі дії й у кінцевому підсумку уникнути кримінального покарання. Крім того, дисимуляція може бути використана як доказ катування з боку працівників міліції.

Прийоми протидії, спрямовані на неявку, переховування й зникнення осіб, причетних до вчинення шахрайства.

Зазначені прийоми реалізуються злочинцями найчастіше як тимчасовий крок протидії розслідуванню, що має за мету виграти час для застосування більш ефективних заходів по усуненню загрози кримінальної відповідальності.

Прийоми протидії, пов'язані з впливом на осіб, які проводять досудове слідство, та прийоми протидії, які полягають у здійсненні впливу на свідків і потерпілих з метою спонукання їх до утаювання відомих їм фактів або дачі неправдивих свідчень стосовно фактів шахрайства.

Підкуп або спроби підкупу. Являє собою обіцяний або реальний платіж, надання або обіцянка певної вигоди, послуги, за допомогою яких злочинець чи пов'язані з ним особи набувають деякі права на вигоду, послугу, на яку в них немає законних підстав або які вони не могли б отримати іншим способом.

Нами розглядався цей прийом впливу, спрямований не тільки на працівників правоохоронних органів, а й на інших учасників кримінального процесу.

Можна констатувати, що спроби "домовитися", вирішити справу "полюбовно" останнім часом у провадженнях щодо вчинення шахрайств зустрічаються все частіше, і як правило, на початковому етапі розслідування. При цьому, деякі особи стверджують, що мають родичів і хороших знайомих серед високопоставлених керівників правоохоронних органів, керівників органів місцевої влади та держави. Але, як правило, отримавши відмову, суб'єкти протидії намагаються й застосовують інші способи протидії під час досудового розслідування, але в рамках судового розгляду й на стадії перевірки законності прийнятого рішення вони знову спробують "домовитися". Як нижче пояснюють ті ж опитані, особи, які реально володіють "зв'язками" і мають можливість впливу з боку перерахованих вище осіб, про це не поширюються.

Загроза, залякування. Вираз суб'єктом протидії словесно, письмово, діями або іншим способом наміру завдати фізичної, матеріальної чи іншої шкоди.

Провокація - це поведінка суб'єкта протидії, спрямована на спонукання в іншої особи (слідчого, потерпілого свідка, експерта тощо) намірів здійснити вчинок або викликати поведінку, яка може потягнути за собою негативні для неї наслідки, з метою подальшого викриття цієї особи або її шантажу, створення залежного положення тощо.

Шантаж - погроза з боку суб'єкта протидії викриття, розголошення ганебних або компрометуючих, а також інших небажаних для розголосу відомостей. Необхідно відзначити, що відомості, які злочинець погрожує розголосити, можуть мати й вигаданий характер.

Наклеп - це поведінка суб'єкта протидії спрямована на поширення завідомо неправдивих, ганебних або таких, що дискредитують іншу особу, вигадок. Тероризування родичів і близьких - поведінка суб'єкта протидії, що виражається в систематичних насильницьких діях (переслідування, вимагання та ін.) з метою залякування, придушення волі, нав'язування певної лінії поведінки.

Консультування - надання обізнаними суб'єктами інформаційної допомоги у вигляді порад, рекомендацій, пропозицій особам, які бажають і мають можливість здійснювати протидію розслідуванню. Поради можуть стосуватися як тактики поведінки на слідстві, суді, так і фальсифікації, доказів. У результаті консультування суб'єкти протидії, як правило, вибирають не один, а декілька способів протидії. Причому, як зазначають респонденти, результат протидії досягається більш якісний, оскільки процес самої протидії підготовлений більш ґрунтовно й професійно.

Наступні прийоми протидії виявленню та розслідуванню шахрайства не знайшли свого відображення в матеріалах кримінальних проваджень, проте ці прийоми можуть зустрічатися в практиці розслідування шахрайств.

Викрадення родичів і близьких - під цим ми розуміємо дії суб'єкта протидії виявленню та розслідуванню шахрайств, спрямовані на протиправну заборону людині вибирати за своєю волею місце перебування або таємне чи відкрите її захоплення, всупереч її волі.

Чинення фізичного впливу - такі умисні насильницькі дії суб'єкта протидії виявленню та розслідуванню шахрайств, при яких заподіюється фізичний біль, тілесні ушкодження іншим суб'єктам кримінального процесу.

Завдання матеріальної шкоди - поведінка суб'єкта протидії, при якій відбувається втрата або пошкодження майна.

Фізичне знищення - вбивство людини. Цей прийом є швидше винятком зі спектру різних прийомів протидії, які використовують особи, які вчиняють шахрайські дії.

Прийоми протидії процесу розслідування шахрайства, які полягають у використанні засобів масової інформації. Ознакою використання цього прийому є публікації в засобах масової інформації, замовлення статей, телепередач, в яких характеризуються позитивні якості обвинуваченого з підкресленням надуманих (або таких, що насправді мали місце) упущень, помилок, зловживань працівників правоохоронних органів. Розраховуючи на незнання читачем (телеглядачем) законів і загальну необізнаність, у викривленому вигляді описується подія злочину й заходи правоохоронних органів. Також можуть поширюватися чутки про політичне підґрунтя кримінального провадження з організацією протестів представників громадських організацій і політичних партій, які являють слідство як спосіб зведення рахунків політичних опонентів.

Знання прийомів і способів протидії виявленню та розслідуванню шахрайств надає можливість своєчасно виявляти й попереджати таку протидію.

Література

1. Бобраков И.А. Воздействие преступников на свидетелей и потерпевших и криминалистические методы его преодоления. [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / И.А. Бобраков - М., 1997. - 210 с.
2. Волобуев А.Ф. Противодействие расследованию преступлений: сущность и преодоление // Расследование и противодействие ему в состязательном уголовном судопроизводстве: процессуальные и криминалистические вопросы: Сб. науч. трудов. - М.: Академия управления МВД России, 2007. - С. 98-115.
3. Карагодин В.Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию / В.Н. Карагодин. - Свердловск: Урал. ун-т, 1992. - [Электронный ресурс]: <http://lawbook.org.ua/>. - Название с экрана.
4. Криминалистика [Текст]: учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, И.А. Архипова, А.А. Боков; под ред. А.Ф. Вольнского, В.П. Лаврова. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008 - 943 с.
5. Криминалистика [Текст]: учебник / под. ред. А.Г. Филиппова. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Спарк, 2004. - 750 с.
6. Криминалистика [Текст]: учебник для студентов вузов / под ред. А.Ф. Вольнского, В.П. Лаврова. - М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. - 943 с.
7. Противодействие расследованию деятельности преступных формирований, организованных на этнической основе, и криминалистические методы его преодоления: монография [Текст] / под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ В.П. Лаврова. - М.: Юрлитинформ, 2011. - 320 с.

Яцковина В.В.
здобувач
ОДУВС

Надійшла до редакції: 08.03.2014